

تحوّل آوایی واژه‌های عربی
در فارسی

به روایت سلف زاده

تجرب

تهران ۱۳۹۵

سرشناسه:	صفرزاده، بهروز، ۱۳۴۸ -
عنوان و نام پدید آور:	تحول آوایی واژه‌های عربی در فارسی/ بهروز صفرزاده؛ ویراسته احمد خندان.
مشخصات نشر:	تهران: کتاب بهار، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری:	دوازده، ۱۴۶ ص.؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
فروست:	زبان فارسی و زبان‌شناسی ایرانی؛ ۳.
	کتاب بهار؛ ۵.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۹۵۴۰۹-۴-۵: ۱۰۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیبا
موضوع:	زبان عربی - آواشناسی
موضوع:	Arabic language - Phonetics
موضوع:	زبان عربی - واج‌شناسی
موضوع:	Arabic language - Philology
موضوع:	زبان عربی - آوانویسی به فارسی
موضوع:	Arabic language - Transliteration into Persian
موضوع:	فارسی - آواشناسی
موضوع:	Persian language - Phonetics
شناسه افزوده:	خندان، احمد، ۱۳۴۷ -؛ ویراستار
رده‌بندی کنگره:	۳۷۳۰۳۰۱۳۹۵/۷ PJ۶۱۲۱/۷
رده‌بندی دیویی:	۴۹۲/۸۰۵
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۶۷۷۲

بهروز صفرزاده

تحول آوایی واژه‌های عربی در فارسی

ویراسته احمد خندان

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان: ۳۰۰

چاپ و صحافی: پردیس دانش

همه حقوق چاپ و نشر این کتاب محفوظ و مخصوص کتاب بهار است

مراکز فروش: کتاب‌فروشی توس (۰۶۶۴۶۱۰۰۷)، کتاب‌سرای افتخارزاده (۰۶۶۹۵۵۸۹۵)

نشر چاپار (۰۸۸۸۹۹۶۸۰)

کتاب بهار (۰۹۱۲۱۲۲۶۰۰۸)

ketabebaharpub94@gmail.com

فهرست

پیش‌گفتار هفت

جدول آوانگاری یازده

بخش اول: تحولات آوایی ۱

بخش دوم: فهرست الفبایی واژه‌ها (فارسی - عربی) ۱۱۱

پیش‌گفتار

بخش چشم‌گیری از وام‌واژه‌های زبان فارسی امروز را واژه‌های عربی تشکیل می‌دهند که طبق آماری که این جا به نام تعدادشان بیش از هفت هزار است. شماری از این واژه‌ها در جریان ورود به فارسی دچار تحولات آوایی، املائی و معنایی شده‌اند. پژوهش حاضر فقط تحولات آوایی این واژه‌ها را، چه در فارسی رسمی و چه در فارسی گفتاری، گزارش می‌دهد و به تحولات املائی و معنایی آن‌ها نمی‌پردازد. همان‌طور که می‌دانیم، دستگاه واجی زبان عربی با دستگاه واجی فارسی تفاوت‌های اساسی دارد؛ مثلاً «ذ»، «ز»، «ض» و «ظ» در عربی واج‌های متمایزی هستند حال آن‌که در فارسی یک واج‌اند. در این پژوهش، این‌گونه تفاوت‌ها مورد نظر نبوده‌است و فقط تحول بارز واژه‌ها، مثلاً تبدیل فتحه به کسره یا برعکس، و نیز حذف، اضافه، یا تبدیل راج‌ها^۱ دیگر بررسی شده‌است. در آوانگاری نیز تفاوتی میان آواهای عربی و فارسی گذاشته نشده‌است؛ مثلاً به آسان‌تر باشد (به استثنای aw، مانند ذوق zawq). بنابراین، همزه و «ع» یک واج به حساب آمده‌است.

شیوه کار

ابتدا واژه‌های عربی موجود در فرهنگ‌های شش‌گانه زیر را استخراج و ویژگی‌های آوایی، املائی و معنایی آن‌ها را ثبت کردم:

□ انوری، حسن. فرهنگ روز سخن. تهران: سخن، ۱۳۸۵؛

□ باطنی، محمدرضا، و دیگران. فرهنگ معاصر انگلیسی-فارسی (ویراست دوم). تهران:

فرهنگ معاصر، ۱۳۷۷؛

هشت تحول آوایی واژه‌های عربی در فارسی

- حسین، سلیمان، فرهنگ کوچک فارسی مانگلیسی، تهران: بروخیم، ۱۳۵۵؛
 - دیهیم، گیتی، فرهنگ آوایی فارسی، تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۷۹؛
 - صدری افشار، غلام حسین، و دیگران، فرهنگ فارسی امروز (ویرایش سوم)، تهران: مؤسسه نشر کلمه، ۱۳۷۷؛
 - نجفی، ابو الحسن، فرهنگ فارسی عامیانه، تهران: نیلوفر، ۱۳۷۸.
- سپس واژه‌های استخراج شده را در فرهنگ‌های عربی هفده گانه زیر جست‌وجو و نتایج آوایی، املائی، و معنایی آن‌ها را، در مقایسه با صورت فارسی شده‌شان، یادداشت کردم:
- (۱) ابن‌مصر، ابن‌الفضل جمال‌الدین محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دارصادر، ۱۴۱۰ ق/ ۱۹۹۰.
 - (۲) البیاض، اسحاق، و البیاض، إدوارد، القاموس العصري (عربی-انگلیزی)، القاهرة: المطبعة العصرية، ۱۹۸۰.
 - (۳) أنیس، ابراهیم، و دیگران، و اشرف علی الطبع حسن علی عطیة و محمد شوقی أمین المعجم الوسيط، بی‌جا، بی‌تاریخ تا [تاریخ مقدمه: ۱۳۹۲ ق/ ۱۹۷۲].
 - (۴) بستانی، بطرس، محیط المحيط، بیروت: مکتبه لبنان، ۱۹۹۳.
 - (۵) بعلبکی، روحی، المورد (عربی-انگلیزی)، بیروت: دارالعلم للملایین، ۱۹۹۲.
 - (۶) بعلبکی، منیر، المورد (انگلیزی-عربی)، بیروت: دارالعلم للملایین، ۱۹۹۲.
 - (۷) زبیدی، محمد مر تقي، تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت: دار مکتبه الحیاة، بی‌تا.
 - (۸) شرتونی، سعید الخوری، أقرب الموارد فی فصیح العربی، و الاوارد، بی‌منشورات مکتبه آية الله العظمی المرعشی النجفی، ۱۴۰۳ ق.
 - (۹) طیبیان، سید حمید (مترجم)، فرهنگ لاروس (عربی-فارسی)، ترجمه کتاب المعجم العربی الحديث، تألیف خلیل جحر، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۳.
 - (۱۰) عدنانی، محمد، معجم الأخطاء الشائعة، بیروت: مکتبه لبنان، ۱۹۸۹.
 - (۱۱) عدنانی، محمد، معجم الأغلط اللغویة المعاصرة، بیروت: مکتبه لبنان، ۱۹۸۹.
 - (۱۲) فیروزآبادی، مجدالدین محمد بن یعقوب، القاموس المحيط، بیروت: مؤسسه الرسالة، ۱۴۱۵ ق/ ۱۹۹۴.

(۱۳) مسعود، جبران. الزائد. بیروت: دارالعلم للملایین، ۱۹۹۰.

(۱۴) المنجد. بیروت: دارالمشرق، ۱۹۸۸. در پایان متن، تکمله‌ای به نام «ملحق» افزوده شده که در آن تعدادی از واژه‌ها و اصطلاحاتی که در متن المنجد ثبت نشده آمده‌است.

(۱۵) المنجد الأبجدی. بیروت: دارالمشرق، ۱۹۸۷.

16) Dozy, R. *Supplément aux dictionnaires arabes*. Leyde: E.J. Brill/Paris: G.P. Maisonneuve et Larose, 1967.

17) Wehr, Hans, & Cowan, J. Milton (ed.). *A Dictionary of Modern Written Arabic*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1974 [Reprinted by Librairie du Liban, 1980].

عنوان عربی: فی، بیروت و دان، ج. میلتون. معجم اللغة العربية المعاصرة (عربی-انگلیزی).
بیروت: مکتبه لبنان، ۱۵۰۵.

پربسامدترین تحولات آوایی واژه‌های عربی. ر. فاضلی، با ذکر بسامد هریک، به ترتیب عبارت اند از:

(۱) تبدیل a- پایانی به -e: ۹۳۳ مورد؛

(۲) حذف تشدید: ۴۸۳ مورد؛

(۳) تبدیل a- پایانی به -at: ۴۵۵ مورد؛

(۴) تبدیل a- به -e: ۴۳۰ مورد؛

(۵) تبدیل â- پایانی به -â: ۲۰۶ مورد؛

(۶) تبدیل e- به -a: ۱۸۳ مورد؛

(۷) تبدیل aw- به -ô: ۱۴۴ مورد؛

(۸) تبدیل ay- به -ey: ۱۰۷ مورد؛

(۹) تبدیل â'e- به -âye: ۱۰۰ مورد.

در بخش اول، تحولات واج‌ها براساس آوانگار لاتینی آن‌ها و به ترتیب الفبای لاتینی آمده‌است. در بخش دوم نیز فهرست الفبایی واژه‌های بررسی شده به همراه تلفظ و اصل عربی آن‌ها به دست داده شده‌است.

نشانه* (ستاره) پس از واژه‌هایی گذاشته شده که در فرهنگ‌های هفده گانه عربی یافته نشده‌اند و ظاهراً بر ساخته فارسی‌زبانان به قیاس عربی‌اند.

از نشانه < برای نشان دادن تبدیل آوایی واژه عربی در فارسی استفاده شده‌است.

نشانه [] امکان حذف یا تخفیف تشدید را نشان می‌دهد.

ضمناً، ممکن است در بعضی واژه‌ها بیش از یک تبدیل روی داده باشد؛ که در این صورت، هر تبدیل در جای خود آمده‌است.

سپاس‌گزاران

از آقای احمد سیدان پیام‌گزارم که کتاب حاضر را پیش از انتشار خواندند و پیش‌نهادهای راه‌گشایی به نگارنده دادند. امیدوارم این پژوهش برای علاقه‌مندان زبان‌شناسی و آواشناسی فارسی مفید واقع شود.

بهروز صفرزاده

اردیبهشت ۱۳۹۵